

Szántay Antal

A Grimm testvérek munkamódszere – a modern filológia születése – Recenzió

Kraut, Philip 2023: *Die Arbeitsweise der Brüder Grimm*. Stuttgart: S. Hirzel Verlag

A Grimm testvérekkel mindenki már kicsi gyermekkorában találkozik – talán elsőként az irodalmárok, de a német szerzők közül mindenképpen. Az ő meséiket felolvasva, majd olvasva és népszerű Disney-filmváltozatokban ismerik és kedvelik világszerte. Azonban Jacob Grimm (1785–1863) és Wilhelm Grimm (1786–1859) életművének mintegy mellékes területe a mesék gyűjtése és kiadása. A fő tevékenységük a filológia, a nyelvtörténet, a német középkori írott szövegek földolgozása és értelmezése volt, aminek egyik eredménye a hatalmas német szótár (*Deutsches Wörterbuch*, DWB), amelyen 1838-ban kezdtek el dolgozni, és első részeit 1852-ben jelentették meg. A sorozat azonban csak 1961-ben, a 16. kötettel vált teljessé, majd 1971-ben a forrásokat fősoroló 17. kötettel zárult. De már 1957-ben megkezdődött a legrégebbi részek újrafeldolgozása, érdekes módon a vasfüggönyön átívelő, közös kelet- és nyugatnémet munkával. Kelet-Berlinben az A–C, míg Göttingenben a D–F részeken dolgoztak. Ez utóbbit 2006-ra be is fejezték, majd bekapcsolódtak az – immár – berlini feladatokba. Berlinben 2012-ben, Göttingenben 2016-ban állították le a hatalmas projektet. A DWB ma online is hozzáférhető.¹ A Grimm-szótár kiadási munkáit a svájci származású Salomon Hirzel (1804–1877) 1853-ban Lipcsében alapított kiadója végezte, és végzi ma is a Grimm-életmű kiadását. Érdekesség, hogy Hirzel és szintén könyvkiadó apósa, Karl August Reimer (1801–1858) adták a Grimm testvéreknek az ötletet, hogy a német nyelv új nagyszótárának munkálataival töltsék hirtelen megszorított szabadidejüket, miután 1837 végén politikai okokból hetedmagukkal kizárták őket a göttingai egyetem tanári karából.

A Grimm testvérek munkamódszereit részletesen földolgozó kötet szerzője, Philip Kraut germanista, a berlini Humboldt Egyetem munkatársa, a Grimm testvérek levelezésének kritikai kiadásán dolgozik. A könyv Kraut 2020-ban megvédett doktori disszertációjának átdolgozott, bővített változata.

A kötet aprólékosan föltárja és bemutatja azt az utat, amelyet a Grimm testvérek a szükséges forrásaik beszerzésétől és olvasásától a kész, nyomtatott mű megjelenéséig a munkájuk során végigjártak, ahogyan a szerző fogalmaz, „fölnyitja a fekete dobozt” (Kraut 2023: 17) Grimmék munkájának kezdete és végeredménye között.

1 <http://dwb.uni-trier.de/de>

A filológia nagy, hagyományos területe ez, például a kritikai kiadások készítése során a különböző szövegváltozatok összegyűjtése és közlése. Ott a cél azonban az autentikus szövegváltozat rekonstruálása. Az eszmetörténészeket és a könyvtörténészeket pedig a szöveget ért hatások, például a cenzori és kiadói beavatkozások érdeklik, amikor a fennmaradt kéziratokat és korrektúrákat aprólékosan tanulmányozzák. Az apró részletek itt fontosak, akár döntő jelentőségűek is lehetnek. A szerző számára pedig bőséggel álltak rendelkezésre az apró részletek tömegeit dokumentáló források. A Grimm testvérek hatalmas, 10 ezer kötetes könyvtára és kéziratok hagyatéka (*Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Nachlass Grimm*) megőrződött, és a kutatók rendelkezésére áll. Az egyben tartott kézirathagyaték levéltári mértékegységgel közel 1900 csomó, 40 iratfolyóméter, amelyben az apró, bélyeg nagyságú cetlitektől az összefűzött nagyobb kéziratokig mindenféle forrás megtalálható. Már a forrásanyag rendezése, értelmezése és szerzőkhöz rendelése is izgalmas forráskritikai, filológiai-történelmi feladat, hiszen az anyagot a Grimm-utódok, majd pedig a levéltárosok-könyvtárosok is formálták, például palliumokra írt címekkel vagy akár átrendezéssel és a fóliószámozással. A tudományszociológia mellett Clifford Geertz „sűrű leírás” módszere (Kraut 2023: 35) alapozta meg a szerző kutatásait. A Grimm testvérek munkamódszerében a kora újkorban kifinomult, tudós filológiai tevékenység hagyománya, például a „kivonatolás kultúrája” (Kraut 2023: 32) mellett jelen van az 1800 körül elsősorban a természettudományokban kialakuló modern tudományos tevékenység is, az empirikus módszerek, a történelmi összehasonlítás, a történelmi kritikai szövegkezelés és a történelmi filológiai módszerek használata (Kraut 2023: 33).

Kraut terjedelmes fejezetekben részletesen, esettanulmányokkal is alátámasztva mutatja be a Grimm testvérek munkájának egyes lépéseit. A kivonatolás, azaz a „cédulázás” szigorú alapelveket követve, szisztematikusan, az eredeti forrásokat kutatóutakon (például Heidelberg, Párizs) feltárva zajlott. A cédulázás hatalmas munkájában természetesen fizetett közreműködők is részt vettek, az évtizedek során összesen körülbelül százan, köztük nevet szerző irodalmárok is, például Gustav Freytag. A cédulák rendezését pedig egy idő után a kiadó munkatársai végezték. Az aprólékosan feltárt és bemutatott főbb lépések az olvasás, a másolás, a jegyzetelés, a jegyzetek gyűjtése és rendezése, végül pedig a végeredményhez, a nyomtatott műhöz vezető utolsó lépések, a különböző szövegváltozatok megírása és tisztázatok készítése. Ez utóbbi fejezet címeként (Kraut 2023: 223) a szerző a már kiveszett és csak a filológiában jártasok számára érthető szót használ: „Mundieren”, a latin „mundare” (‘tisztít’) származéka. A különböző szövegváltozatok, „piszkozatok”, köztük egyetemi előadások leiratai is, a nyomda számára előkészített tisztázatok és végül a nyomtatott változat összevetése különösen tanulságos a filológusi, tudósi munkára nézve. És nem meglepő módon eddig ismeretlen kéziratok is fölbukkantak a kutatás során, például egy 500 oldalas óészaki (középkori északgermán) glosszárrium (Kraut 2023: 224), amely az Edda kiadásához készült, de a projekt leállása miatt kéziratban maradt. Az Edda-kiadás előkészítésével a szerző részletesebben is foglalkozik (Kraut 2023: 113–127). Hasonló fölfedezés Jacob Grimm 400 oldalas diplomatikai (oklevéltani) előadásjegyzete (Kraut 2023: 224). Végül a Grimm testvérek munkamódszerének egy sajátosságával foglalkozik a szerző (Kraut 2023: 247–267), ami azt is akadályozta, hogy összegyűjtött műveik egy életmű-kiadásban megjelenjenek. Ez pedig a kommentálás, a saját munkáik folytonos bővítése

és kiegészítése, azaz a mű lezáratlansága. Kraut ezt két részletes esettanulmánnyal illusztrálja: Wilhelm Grimm *A német hősi ének (Die deutsche Heldensage)* 1829-ben megjelent példányát mindig kézikönyvtárában tartotta és folytonosan kéziratos kiegészítésekkel látta el. Jacob Grimm pedig *A német nyelv története (Geschichte der deutschen Sprache)* című 1848-ban megjelent munkájához az idők során 250 oldalas kéziratos kiegészítést írt.

Kraut a Grimm testvérek munkamódszerének tárgyi emlékeit, anyagi kultúráját képekkel is bemutatja, például a címoldallal szembeni képen Jacob Grimm egyénire alakított nagyítójának életnagyságú felvétele látható. A számos precíz lábjegyzet mellett a kötetet rendkívül gazdag tudományos apparátus egészíti ki: a Grimm testvérek kéziratos és nyomtatott hagyatékának és a munkájuk során folyamatosan használt forrásoknak, munkaanyagoknak a jegyzéke, továbbá gazdag bibliográfia és névmutató.

Philip Kraut könyve germanistáknak, nyelvtörténészeknek kötelező, a Grimm-mesék kedvelőinek pedig ajánlott olvasmány.

Dr. Szántay Antal PhD, történész-germanista. A Budapesti Corvinus Egyetem Kommunikáció- és Médiatudomány Tanszékén egyetemi docens. Kutatási területei: kora újkori egyetemes történelem, gazdaság- és társadalomtörténet, a 18. századi Habsburg Monarchia története, a politikai és közgazdasági gondolkodás története. E-mail: antal.szantay@uni-corvinus.hu